

References

1. Valgina, N.S. (2003). Aktivnye processy v sovremennom russkom jazyke: ucheb. posobie dlja studentov vuzov. [*Active processes in the modern Russian language: studies. manual for university students.*]. Moscow: Logos. (In Russ.).
2. Prilukova, E.G. (2018). Strategija vizualizacii kak proizvodstvo smyslov verbal'nogo teksta. *Jazykovaja lichnost' i jeffektivnaja kommunikacija v sovremennom polikul'turnom mire: materialy IV Mezhdunar. nauch. – prakt. konf* [The strategy of visualization as the production of meanings of the verbal text. *Language personality and effective communication in the modern multicultural world: materials IV international. science conf.*], Minsk: BSU 46–49. (In Russ.).
5. Smile // Nacional'nyj korpus russkogo jazyka. [*Smile. National corpus of the Russian language*]. Retrieved February 02 2019 from: <http://www.ruscorpora.ru>. (In Russ.).
4. Shagalova, E.N. (2011). Samyj novejšij tolkovyj slovar' russkogo jazyka XXI veka: ok. 1500 slov [*The newest explanatory dictionary of the Russian language of the XXI century: about 1500 words*]. Moscow: AST. (In Russ.).

УДК 811.161.2'373.7-112

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ВЛАДА» У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ XVII–XVIII СТ.

В.В. Денисюк

доцент, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
e-mail: dvv2812@ukr.net

Метою статті є дослідження структурно-семантичних особливостей фразеологізмів, що вербалізують поняття «влада». Для досягнення поставленої мети з'ясовано корпус фразеологічних одиниць – вербалізаторів поняття «влада»; визначено семантику та можливі зрушення в семантичній структурі аналізованих фразеологізмів; дано їх структурну характеристику та простежено тяглість у східнослов'янських мовах. Матеріалом наукового студювання слугували пам'ятки історіографічного жанру (хроніки, літописи, літописці) XVII–XVIII ст. Проведене дослідження засвідчило функціонування як фразеологічних одиниць, успадкованих із мови киеворуського періоду, так і новоутворених, що отримали розвиток тільки в окремих мовах. Проаналізовані фразеологізми доводять семантичну та структурну тяглість, однак змінений компонентний склад.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, стійке сполучення слів, структурна модель, семантика, історіографія, літопис.

FRAZEOLOGICAL VERBALIZATION OF THE «POWER» CONCEPT IN EASTERN HISTOROGRAPHY OF THE 17th – 18th CENTURIES

V.V. Denysiuk,

associate Professor, Cand. Phil. D., associate Professor at the Ukrainian language and methods of teaching department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
e-mail: dvv2812@ukr.net

The purpose of the article is to study structural and semantic features of phraseologisms that verbalize the «power» concept. To achieve this goal, the body of phraseological units-verbalizers of the notion of «power» has been clarified; defined semantics and possible changes in the semantic structure of the analyzed phraseologisms. Their structural characteristics are given and continuity is traced in the East Slavic languages. The monuments of the historiographical genre of the 17th – 18th centuries served as the materials of scientific study. The phraseological verbalization of the «power» concept, shows the high degree of development of the phraseological system of the East Slavic languages in the analyzed texts of the historiographical genre in general. Authors actively use phraseologisms, which are inherited from the language of the Kievan period, most of which are used to describe the events of that time. The formation of the new stable units testifies to the structural continuity, since the main models are «verb + noun», «verb + preposition + noun» with non-fixed order of components and the ability to include a pronoun, adjective electives. The investigated historiographic materials show the stratification and enrichment of the phraseological system of each language in different ways: Russian historiography preserves the conservative character of the phraseological system, Ukrainian and Belorussian undergo the impact of the Polish language, adapt the Polish phraseologisms. Ukrainian historiographic works represent the largest number of phraseological units due to extralinguistic factors: the frequent change in government that leads to the struggle for power between representatives of the Cossack chairmen. Modern Eastern Slavic languages were inherited only by certain phraseological units, whose semantics were subject to shifts in the direction of «concrete» – «general».

Keywords: idiom, phraseological unit, a steady combination of words, structural model, semantics, historiography, chronicle.

Вступ

Фразеологія, незважаючи на свій проміжний, міжрівневий статус, була і залишається однією зі статичних ланок будь-якої мови. Східнослов'янська фразеологічна підсистема формувалася впродовж багатьох століть із різних джерел. Писемні пам'ятки того чи того періоду відповідно до свого жанру відбивають функціонування фразеологічних одиниць (або їх варіантів), а тому репрезентують фразеологію різних тематичних груп, надаючи перевагу найбільш дотичній до описуваних подій. Історіографія – специфічний жанр, особливість якого полягала в тому, що ці тексти, первинно зорієнтовані на одного чи кількох представників суспільства, з розвитком змінили вектор аудиторії – були розраховані не на певну категорію населення, а мали загальнодержавне значення, оскільки висвітлювали передусім історичні події країни, в якій проживав автор. На важливості виявлення та дослідження функцій фразеологізмів різножанрових пам'яток наголошував А. І. Генсьорський: «Воно дає ключ до розуміння розвитку мови в історичному процесі. Без такого виявлення ми не зрозуміємо і сучасного стану лексико-семантичного складу мови» [6, с. 154]. Зауважимо, що фразеологічні особливості літописних текстів XI–XIV ст. та їхніх списків докладно описано у східнослов'янській лінгвістиці. Зокрема, спеціальні розвідки фразеології цього періоду присвятили О. І. Васильєв (різномірні за структурою і семантичною злютованістю сполучення слів на матеріалі різножанрових пам'яток, що знайшло своє відображення у «Словнику фразеологічних одиниць давньоруської мови») [1–4], Ш. І. Васильєв (фразеологічні одиниці воєнної тематики) [5], А. І. Генсьорський (докладне компаративне дослідження лексико-фразеологічних особливостей обох частин Галицько-Волинського літопису) [6], Л. Я. Костючук (дала структурно-граматичну характеристику стійких словосполучень, зафіксованих у пам'ятках ділового стилю (грамотах), зокрема акцентувала на специфіці виокремлення стійких сполучень слів у давньому тексті) [7], О. Г. Ломов (на матеріалі різних списків «Повісті минулих літ» проаналізував стійкі словесні комплекси та запропонував методику відокремлення їх від власне фразеологізмів) [8], О. В. Творогов (об'єктом його зацікавлень слугували традиційні стійкі словосполучення в «Повісті минулих літ», позначені частотністю вживання та фразеопотенціями) [9], В. Ю. Франчук (на матеріалі «Повісті минулих літ» крізь призму фразеологізмів із компонентами *бог, суд, рота*

простежила дохристиянські вірування східних слов'ян) [10] та ін.

Задекларований період багатий на писемні пам'ятки, зокрема й історіографічного жанру. Їх фразеологічна підсистема стала об'єктом наукових зацікавлень А. С. Аксамитова, Л. І. Батюк, В. В. Денисюка, О. І. Зинов'євої, Л. І. Коломієць, М. Ф. Палевської, Н. В. Поліщук, Г. О. Селіванова, О. О. Суховій, Т. І. Томашевича, Т. Г. Трофимович, І. В. Черевко, В. К. Чернецького, С. Г. Шулежкової, О. С. Юрченка та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень, фразеологія історіографічного жанру зазначеного періоду не отримала належного опрацювання серед мовознавців, що й визначає актуальність нашої розвідки.

Мета і завдання

Метою дослідження є структурно-семантичний аналіз фразеологізмів, що вербалізують світський аспект поняття «влада». Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань: а) з'ясувати корпус фразеологічних одиниць – вербалізаторів поняття «влада»; б) визначити семантику та можливі зрушення в семантичній структурі аналізованих фразеологізмів; в) дати структурну характеристику фразеологізмів; г) простежити тяглість фразеологічних одиниць у східнослов'янських мовах.

Методи і матеріал дослідження

Матеріалом дослідження слугували пам'ятки історіографічного жанру (хроніки, літописи, літописці) XVI–XVIII ст., що репрезентують описи хронологічно різних періодів, де майже завжди приділено належну увагу значущим подіям як у своїй країні, так і за її межами. Задекларована тема зумовила використання релевантних методів дослідження: описового (для добору, класифікації та інтерпретації фразеологізмів як елементів лексичної системи мови), порівняльно-історичного (для з'ясування тяглості фразеологічних одиниць та відповідних змін у їх семантичній структурі в кожній зі східнослов'янських мов), дискурс-аналізу (для з'ясування тогочасного світогляду літописців як представників кожного із трьох етносів та добору відповідних фразеологічних одиниць для репрезентації того чи того поняття), структурно-семантичного моделювання (для конструювання моделей аналізованих фразеологізмів).

Результати та їх обговорення

Основними подіями, що знайшли відображення в досліджуваних пам'ятках, стало ведення зовнішньої та внутрішньої політики країни. Це передусім стосується таких сфер, як військова (воєнні дії із загарбниками, придушення повстань у межах країни) та суспільно-політична (боротьба за владу на найвищому рівні).

Прикметно, що це своєрідне «дійове» ядро будь-якої держави. Інші ж події описано досить-таки стисло, лаконічно. Автор навіть не намагається їх лексично урізноманітнити, пропонуючи читачам короткий стандартизований опис. Безперечно, це є однією з рис літописання, яке саме на межі XVII–XVIII ст. змінювало свою функційну сутність – із суто хронологічного показника літописи ставали компіляціями, історіографіями із не просто переліком тих чи тих подій, змін, а коментарем автора/переписувача. Відтак можемо констатувати, що поява таких праць на другу половину XVIII ст. спричинила витіснення регіонального літописання на периферію джерел історії. Звісно, це зовсім не означає, що вони зникли зовсім, адже люди продовжували для себе занотовувати інформацію про різні події, найчастіше – із приватного життя, що зумовило розвиток «щоденникового» жанру.

Як зазначено вище, нашу увагу привернула фразеологічна репрезентація поняття «влада». Лексема *влада* питома, є вторинним запозиченням у середні століття з польської або чеської мови (ЕСУМ, I, с. 409). Власне український розвиток дав повноголосну форму, закріплену в різних частиномовних дериватах (*володар*, *волость*, *володіти* та ін.). Філософи тлумачать термін *влада* «як здатність спрямовувати процеси, події, дії та поведінку людей у бажаному напрямі» (ФЕС, с. 94), політологи – як «можливість і здатність здійснювати свою волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку і загалом долю людей за допомогою певних засобів (авторитету, права, насильства тощо); організаційний аспект і функціонально-специфічне начало втілення вольових рішень (наприклад, політична, економічна, державна, соціальна, духовна, сімейна В.); центральна, організаційна та регулятивно-контрольна засада політики; одна з найвагоміших і найдавніших проблем суспільно-політичного знання; проблема культури суспільства й життя конкретної людини» (СПЛ, с. 45). Наведені дефініції підтверджують, що на лінгвальному рівні концепт «влада» отримує розгалужену структуру, вербалізаторами якої стають різні лексико-фразеологічні одиниці.

Закономірно, що індивідуальні особливості визначають експліцитний та імпліцитний типи людей, які прагнуть виражено чи приховано отримати владу бодай над маленькою групою представників свого чи чужого народу. Вироблений здавна монотип отримання влади через значне суспільне розшарування, детерміноване іншими соціальними чинниками (війна, залежність, податки та ін.), у середні віки зазнавав суттєвих змін. Центр ваги революційно зміщувався з «наперед даного» до людини, здатної проявити себе відповідальним, хоробрим полководцем-стратегом, інтелектуалом, умілим дипломатом. Власне боротьба між монархічним і

демократичним типами управління державою спричинила появу різних підводних рифів, що виникали на шляху до влади. Це, своєю чергою, дозволяє стверджувати, що в орбіту репрезентації поняття «влада» потрапляють фразеологічні одиниці різних тематичних груп.

Суспільно-політична фразеологія досліджуваного періоду ще не становила самостійної групи, значною мірою використовуючи надбання киеворуського періоду. Це закономірно, адже автори багатьох історіографій, послуговуючись списками давніх літописів, торкаються витоків своєї країни, за допомогою готових словесних комплексів допомагають різні аспекти влади. Зрозуміло, що влада у своєму конкретному вияві не може перевищувати тривалості життя людини, як і те, що владою в повному розумінні може скористатися людина тільки з досягненням певного віку. Отже, ураховуючи хронологічний критерій, можна виокремити три блоки фразеологічних одиниць на позначення а) набуття особою влади, б) перебування особи при владі, в) втрати особою влади.

Як засвідчують досліджувані писемні пам'ятки, найуживанішими є фразеологічні одиниці, що вербалізують початок управління державою, зокрема *приняти престолъ*, напр.: *Того(ж) Принял престолъ великороссійского княженія синъ его Игорь Рюриковичъ* (ЛК, с. 177); ... *княгиня Ольга, з синомъ своимъ Свято(с)лаво(мъ) Игоровичо(м) // Игоровичомъ приняла престолъ княженія* (ЛК, с. 177); *Принялъ престолъ в Киевъ россійского княженія великій князь, братъ его, Всеволодъ Ярославичъ* (ЛК, с. 179); *Принялъ престолъ в Киевъ россійского княженія Мсьтиславъ Володимировичъ* (ЛК, с. 182). Ця фразеологічна одиниця засвідчена не тільки для характеристики державницьких подій киеворуського періоду, а й подальших етапів історичного розвитку країн, хоч частотність її уживання значно знижується. Зокрема, послуговується нею невідомий автор «Літопису короткого» для опису подій у Московії, напр.: *Принялъ престолъ в Мос(к)въ братъ его, великій князь Иванъ Ивановичъ* (ЛК, с. 183); *Принялъ престолъ самодержавія всероссійского црь и великій князь Феодоръ Ивановичъ* (ЛК, с. 189); *Принялъ престолъ россійскій Феодоръ Борисовичъ Годуновъ* (ЛК, с. 191).

Із таким же значенням у текстах уживаються варіанти фразеологічної одиниці, де дієслівний компонент репрезентований словотвірними дериватами – *пріят (воспрія) престолъ*, напр.: *Прія(т) престолъ в Киевъ великороссійского княженія великій князь Изяславъ Ярославичъ* (ЛК, с. 179); *Прія(т) престолъ великого княженія кня(з) Василій Александровичъ у Владимирі и Переясловле* (ЛК, с. 183); *Пріятъ престолъ великій князь Димитрій Александровичъ* (ЛК,

с. 183); 19 числа избрана государиня императрица, герцогиня курляндская, царевна Анна Иоанновна, і **восприя престол** февраля 15 (ЛК, с. 246). З аналізованих російських історіографій тільки в одній натрапляємо на такий варіант, напр.: *По нем восприя царский престол Московскаго государства сын его государев* (Летописец, с. 181). В обстежених білоруських літописах варіанти цього фразеологізму відсутні.

Одиничними випадками вживань репрезентована фразеологічна одиниця із лексичним церковнослов'янським *власть*, напр.: *И под двою лять Синеусь и брать его Триур умре, и прия всю власть в Руси Лирикь* (СЛ, с. 37); *Се же сотворися от Ярополка, брата его, яко хоте его преже того убити, и прия власть его Ярополк* (СлЛ, с. 79). Факультативний займенниковий компонент *всю* реалізує семантику міри.

Утворені фразеологічні одиниці за моделлю «дієслово + іменник». Звертає на себе увагу постійний порядок розташування компонентів, а також домінування церковнослов'янських форм.

Засвідчені в досліджуваних пам'ятках інші варіанти для позначення початку управління країною. Іменниковим компонентом слугували лексеми, що номінували головні символи влади – скипетр і держава, що для східнослов'янських країн властиве було тільки Московському царству, а згодом і Всеросійській імперії, для опису подій у яких використано ці фразеологічні одиниці, напр.: *Тогдажъ Государиня Императрица Екатерина Алексіевна державу восприяла и многихъ магнатовъ въ ссылку позасылаю* (ЛЛ, с. 58); *ея императорское величество государиня Екатерина Алексіевна того жъ часу державу восприяла* (ЛК, с. 244); *Тогдажъ Государиня Царевна Анна Ивановна, Курляндская герцогиня ... зъ Митавы прігхатъ изволила и восприяла скипетръ* (ЛЛ, с. 60); *Того(ж) По великомъ государь црѣ Феодоръ Ивановичъ принялъ скипетръ самодержавія російского Борисъ Федоровичъ синъ Годуновъ* (ЛК, с. 191). Ці варіанти засвідчують порушення порядку компонентів моделі «дієслово + іменник».

Початок управління державою передавали і фразеологічні одиниці *сѣде на пресѣтолѣ, на царство короновать, коронована на імперію* та ін., по-різному презентовані у східнослов'янських історіографіях. Зокрема, увесь арсенал фразеологічних засобів засвідчує тогочасна українська історіографія. Зауважимо, що фразеологізми активно реагують на зміни в лексичній системі мови, зумовлені розвитком суспільства загалом, що позначилося на субституції іменникового компонента – зазвичай лексеми на позначення адміністративно-територіальної одиниці (*престол* «головне місто країни» – *столиця* «головне місто країни» – *царство* – княженіє, *царство* – імперія), напр.: *980 Году великій князь Владимиръ ... сѣде на*

пресѣтолѣ великоросійского княженія в Кіевѣ (ЛК, с. 178); *Того ж сѣлъ на црѣствѣ* и коронован заразом (КЛ, 5, с. 111); *бѣ бо всему хитръ и сѣде в добрыхъ днех и на отчемъ престолѣ* (СЛ, с. 43); *Скирмонт, яко старший сын, сѣлъ на отцевской столиці в Новгородку князства Руского и Литовского по Вилии рецѣ* (ХЛЖ, с. 21); *Кнѣзь Владимиръ Мономахъ прігхал до Кіева, усмирилъ тыи бунты и сѣлъ самъ на столиці отца своего Всеволода в Кіеве, а Ярополкъ сѣлъ в Володимери на Волиню* (Кройніка, с. 70 зв.); *Сѣлъ на столиці киевской Всеволод Олговичъ, з великою честію принятый, марта въ ден 5* (Кройніка, с. 84); *В лѣто СХКВ [6622] сѣлъ Володимер Манамах на великом кнѣженіи в Кіеве на столѣ отца своего Всеволода и устрои мост черезъ Днѣпръ* (КЛ, 2, с. 117); *В лѣто СХЧВ [6692] Ростислав Мстиславович сѣлъ на великом кнѣженіи* (КЛ, 2, с. 117); *В лѣто СЦА [6901] сѣлъ на великом кнѣженіи кнѣзь Витовтъ Кестутъевич* (КЛ, 2, с. 118); *Того же лѣта выиде изо орды князь Дмитрей Михаиловичъ тферскы и сѣде на великое княженіе* (СЛ, с. 46); *Того же лета князь Димитрей Ивановичъ прииде в Володимер и сѣде на великое княженіе* (ВЛ, с. 166); *А гды то учув Витолт, зараз Еремфердека, рожоного брата Токтомишовага, котрый утекл з той битвы, знову короновал в Вилии на царство* (ХЛЖ, с. 80); *Федо(р) Алексіевичъ на царство коронованъ* (ЛК, с. 221); *Того(ж) Великіе государи цари, Иоаннъ Алексіевичъ и Петръ Алексіевичъ на царство ... коронованни* (ЛК, с. 224); *Мая 7 коронована в Москвѣ ... Екатерина Алексіевна на Всеросійскую імперію* (ЛК, с. 243). Один раз у білоруському літописі фіксуємо фразеологізм, у якому автор використав синонімічні прийменниково-іменникові компоненти, напр.: *князь же великий Витовт ... и поидѣ в Литву и сѣдѣ в Вилии, в Литвѣ, на вѣликомъ княженіи, на столѣ дяди своего великаго князя Олгирда, и отца своего, великаго князя Кестутіа* (СлЛ, с. 72).

Наведені контексти засвідчують спорадичну появу факультативного компонента – атрибутивів *отчий, отцевский, великий*, що виконують додаткову квалітативну функцію. За даними історичних словників, фразеологізми цієї моделі відомі мові києворуського періоду: *сѣсти на княженіи* «отримати князівську владу» (СРЯ¹¹⁻¹⁷, 7, с. 204); *сѣсти на государство, на княженіе, на царство* «стати правителем, князем, царем»; *сѣсти на столѣ (прѣстолѣ)* «посісти престол» (СРЯ¹¹⁻¹⁷, 24, с. 96). Укладачі «Історичного словника білоруської мови» в лексемі *престол* виокремлюють переносне значення «царство; влада, панування», однак сполучення з нею не кваліфікують як стійкі (ГСБМ, 28, с. 132). Таку ж позицію займають українські дослідники (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 7, с. 50), однак виправляють свою думку в наступних випусках. Наприклад, у словниковій

статті *княженіє* / *княженіє* сполучення слів *на великомъ княженіи състи* подано як стійке зі значенням «посісти трон правителя Великого князівства» (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 14, с. 147). Прикметно, але тільки фразеологічну одиницю *съде на престоль* успадкували нові східнослов'янські мови: *сидіти на престолі (троні)* «царювати, правити, бути монархом» (ФСУМ, с. 802); *взойти (вступитъ, сестъ и т. п.) на престол* «стать, утвердиться монархом» (ФССРЛЯ, II, с. 119).

Екстралінгвальними чинниками мотивована наявність у досліджуваних пам'ятках запозичених фразеологічних одиниць, що, однак, утворені за такою ж структурною моделлю. Передусім це входження більшої частини білоруських та українських земель до складу Великого князівства Литовського, а згодом і до Речі Посполитої. Відтак польська мова як державна здійснювала вплив на споріднені мовні системи. Тож цілком зрозуміло, чому білоруські історіографи послуговуються варіантами фразеологізмів, позначених польськомовним впливом, напр.: *Ягейло, за старанем Кестутовым на панство отцевское вступивши, великие войны з русью, поляками и крижаками инфлянскими и прускими мѣвал* (ХЛЖ, с. 63–64). Літописець поширює компонентний склад фразеологічної одиниці факультативним елементом – відтопонімним прикметником, напр.: *По нем Викинт, сын молодший Монтвилов, на князство Жомойтское и на Курсовское вступил* (ХЛЖ, с. 19); *По смерти Наримонта Тройденъ, брат его, на Великое князство Литовское и Жомойтское вступил* (ХЛЖ, с. 32); *А gdy приѣхал до Кракова, намовляя его Казимер кроль, абы зостал сыном костела, покинувши веру свою грецкую и зараз по нем вступил на панство Полское, gdy жь был от всѣх панов на том сеймѣ згоднѣ выбранный на королевство* (ХЛЖ, с. 45); *Княжата и панята коронные и литовские, также и посторонные з[ъ]ѣхалися на коронацію до Кракова; там же Август Жигмонт королевичъ сын Жигмонта кроля былъ коронован на королевство Полское* (ХЛЖ, с. 107). Цю ж тенденцію спостерігаємо в українських літописах, зокрема літопису Самовидця, автор якого для передачі реалій іншої країни послуговується адаптованою з польської мови фразеологічною одиницею, напр.: *А на его мѣсце обрано царемъ брата его молодшого Петра Алексѣевича у молодыхъ лѣтахъ у девяти; наступилъ на панство мѣсяца мая 6 дня* (ЛС, с. 152–153).

Польськомовні фразеологічні одиниці автор білоруської «Хроніки Литовської і Жмойтської» використовує і для репрезентації передачі влади у спадок, напр.: *А выконавши на панствѣ лѣтъ 70, умер в покою, зоставивши Мендога сына на панствѣ своем* (ХЛЖ, с. 26), та повернення влади представникам монаршого роду, напр.: *А так радили Войселка чернца сына Мендогова, котрый*

на той час мешкал в Пинску в монастыру, поднести на панство (ХЛЖ, с. 28).

Звертає на себе увагу вербалізація початку керування країною особою, яку через різні, передусім внутрішньодержавні, обставини спеціально запросили виконувати цю функцію, напр.: *приняли на царство сѣа его, короля Жигмунта Святослава* (ЛК, с. 193); *В лѣто СІЦФ [6909] приняли смоляне князя своего Юря Стославича на княжене, а намѣстника Витовтова князя Ромона [!] брянского убили* (КЛ, 2, с. 118). Наведений ілюстративний матеріал засвідчує низький ступінь злютованості компонентів фразеологічної одиниці, що дозволило одному з авторів розірвати її словесним блоком.

У досліджуваних текстах один раз фіксуємо фразеологізацію отримання або повернення влади насильницьким шляхом, підтвердженням чого слугує інша фразеологічна одиниця *из своей руки* та дієслівний компонент, напр.: *Того ж лета князь великий царя Махмет Аминя из своей руки посадил на царство в Казани, а коромольных князей и уланов казил смертию* (ХЛ, с. 125). Фразеологізм відомий мові києворуського періоду: *посадити на княженіи* «дати князівську владу» (СРЯ¹¹⁻¹⁷, 7, с. 204), а наведений контекст засвідчує можливу субституцію іменникового компонента. Сучасні східнослов'янські мови його не успадкували.

Імплицитно насильницький шлях отримання влади репрезентує фразеологічна одиниця *приде на княженіє*, на семантику якої впливає контекстуальне оточення, напр.: *Потомъ прииде на великое княжение князь Володимер из Новгорода из Великою князь Андрѣи Боголюбскыи* (СЛ, с. 37); *И по немъ ис Киева жь приде братъ его Михалко на великое княжение в град Володимер и мсти обиду брата своего, Кучковичи побѣ* (СЛ, с. 38). Структурно фразеологізми цієї підгрупи організовані за моделлю «дієслово + приєменник + іменник», однак стійкістю ця модель не позначена, що доводить ілюстративний матеріал.

Інші реалії державного устрою були в Козацькій християнській республіці. Демократичне козацьке суспільство обирало собі керівника відкритим голосуванням. З появою ж реєстрового козацтва на посаду гетьмана не обрали, а призначали. Династичний спосіб отримання влади спробували запровадити після смерті Богдана Хмельницького, однак це закінчилося повним крахом. У часи Руїни, добу складних політичних перипетій, коли йшла боротьба між козацькою старшиною за владу, часто гетьманом міг проголосити себе будь-хто з козаків, що вербалізовано в мові – з'явилися стійкі конструкції для передачі цих понять, напр.: *1594 г. Шляхтичъ Косѣнскій, по благочестію ревнитель, учиняся гетманомъ русскимъ исъ козаками*

стать воевать ляховъ (ЛЛ, с. 4); *А остальные козаки заразы себѣ обрали гетманомъ* Гуню (ЛЛ, с. 6); 1606 г. *Петръ Конашевичъ Сагайдачный гетманомъ поставленъ* (ЛЛ, с. 4); *Того(ж) Петръ Канашевичъ Сагайдачный, ге(т)маномъ взався* (ЛК, с. 192); *Того(ж) Богданъ Хмельницкій цѣлимъ гетманом(м) наста* (ЛК, с. 202); *Того(ж) Виговскій ... учиненъ самъ гетманомъ* (ЛК, с. 206); *Того(ж) Козаки в Козельцѣ Сомка учинили гетманомъ* (ЛК, с. 210); *Того(ж) Васюта гетманомъ в Нѣжинѣ озвался* (ЛК, с. 211); *Того(ж) Дацкъ нѣктось озався биль гетманомъ* (ЛК, с. 213); ... *учинилъ наказни(м) гетманомъ* Демиана Многогрѣшного (ЛК, с. 216); *Того(ж) Иванъ Самойловичъ на гетманство избранъ* (ЛК, с. 219); *Тыи послы, бавившися чрез все лѣто въ Варшаве, привезли въ осени от кроля Михаила Ханенкови на Запорожьѣ булаву, бунчукъ и короговъ, и привеле на гетманство* (Кройника, с. 107); *Гетманомъ учиненъ в Глуховѣ гетманъ Скоропадскій* (ЛК, с. 237); *Полковникъ Миргородскій Данило Апосто(л) учине(н) гетманомъ* (ЛК, с. 245). Наведені контексти засвідчують, що дієслівний компонент вербалізував спосіб отримання влади – від обрання на загальних зборах, призначення королем / царем до самопроголошення, а прийменниково-іменниковий або іменниковий (О. в.) компонент – посаду. Зрідка трапляються контексти, ускладнені факультативним компонентом, що номінує головного претендента на посаду, напр.: *Того ж року Опара изъ Медведовки обозвался старшимъ на гетманство* (ЛС, с. 88).

Прикметним видається той факт, що в українській середньовічній державі головну владу могли тимчасово делегувати іншій особі, напр.: *А гетманъ Хмельницкій висилаеть своего войска полкъ Нѣжинскій, Черниговскій, при которихъ и охочихъ много Козаковъ и иннихъ полковъ пошло не мало, зъ которихъ осмь полковъ стало, бо Ивану Золотаренковѣ наказное гетманство вручили, давши ему булаву и бунчук, и армать узялъ из собою немало, которій просто ишоль на Гомель* (ЛС, с. 36–37). З одного боку, це засвідчувало демократичність та високий ступінь довіри між козаками, а з іншого, не кращим чином позначилося на подальшій історії, оскільки спричинило внутрішні чвари між козацькою верхівкою, кожен представник якої за будь-що сам прагнув обійняти найвищий пост. Самовидець (а докладний психологічний опис старшинських чвар підтверджує, що автор був безпосереднім учасником цих подій) змальовує боротьбу за владу, використовуючи дієслівно-іменникові чи дієслівно-прийменниково-іменникові сполучення слів з компонентом *уряд*, що в досліджуваній період функціював із семантикою «посада; службові обов'язки» (ГСБМ, 35, с. 116), напр.: ... *несчастливая зайздость albo хтивость уряду тоє справила, же з старины не одинъ того собѣ*

зичиль уряду, а не могучи явне съ тимъ открытися и того явне доказовати, тоє умыслили и намовили, яко молодого лѣти Хмельницкого, жебы от того уряду отмовляться, здаючи оній (ЛС, с. 48–49); *Але оны того уряду собѣ желаючи, отражали молодому Хмельницкому, жебы не брался за тотъ урядъ, що условне отпрошивался, але козацтво не хотѣло оного отъ уряду того уволнити, памятаючи на зичливість отческую* (ЛС, с. 49). Структурні параметри наведених сполучень слів поширює факультативний компонент – вказівний займенник *тот*, що, власне, дозволяє нам правильно визначити семантику номена *уряд*. До того ж сполучення слів *от того уряду отмовлятися* та *не братися за тотъ урядъ* набувають синонімічних відношень. Звертає на себе увагу варіант *не брался за тотъ урядъ*, утворений за активною в українській мові XVI–XVII ст. моделлю «дієслово + прийменник + іменник», зокрема *братися за розумъ* «починати діяти розумно» (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 3, с. 60), що наштовхує на думку про функціонування сполучення слів *братися за уряд* із семантикою «починати керувати державою / починати виконувати обов'язки керівника держави».

Аналізовані тексти засвідчують, що з побутової сфери через військову в суспільно-політичну для репрезентації способів боротьби за владу на основі спільних концептуальних сем «хитрість», «підступ» потрапляє фразеологічна одиниця *заживати фортелю*, пор.: належить військовій сфері: ... *Лев Даниловичъ, князь володимерскій, заживаючи хитрого фортелю, умыслил вызвати глубше Войселка в Рускую землю, абы так снадне могл его поконати* (ХЛЖ, с. 29) – належить суспільно-політичній: *А то заразы фортелювъ заживаеть Бруховецкій и докучаеть его царскому величеству, о той радѣ просячи, жебы кого зволить его царское велечество на тую раду послати* (ЛС, с. 77–78). Вплив польської мови настільки був сильним, що в літописі Самовидця фіксуємо субституцію українського дієслівного компонента на польський, напр.: *Того ж лѣта фортелемъ своимъ Дорошенко подхожовал Бруховецкого, маючи собѣ способного и помочного метрополиту* (ЛС, с. 97). Є. Тимченко реєструє сполучення слів *заживати / зажити фортелю* як стійке зі значенням «використовувати, використати хитроці» (Тимч., Матер., 2, с. 455). Укладачі історичних словників російської та білоруської мов такої фразеологічної одиниці не фіксують. Проте якщо до ілюстративного матеріалу російського словника не потрапило жодного контексту з указаним фразеологізмом, то у словникових статтях *зажити* (ГСБМ, 10, с. 212) та *фортель* «хитрість, викрутас» (ГСБМ, 36, с. 12–13) укладачі «Історичного словника білоруської мови» навели достатньо контекстів, що демонструють метафоричні зрушення у

сполученні слів і дозволяють потрактувати його як стійке. Нові східнослов'янські мови успадкували лексему *фортель*, проте тільки в українській і російській фразеографії сполучення слів із нею кодифіковано як стійкі. Якщо сучасна російська мова демонструє сталий набір компонентів з граматичною варіантністю (*выкидывают фортель, фортели* (ФССРЛЯ, 2, с. 656–657)), то сучасна українська мова, крім граматичної, засвідчує ще й лексичну варіантність та розвинену синонімію: *викидати / викинути штуки (штуку, фортелі, фортель, фігли, фокуси)* «робити що-небудь нерозумне, безглузде або діяти підступно» (ФСМ, с. 91) – *викидати / викинути коника (коника)* «2. Робити що-небудь безглузде, нерозумне або діяти підступно» (ФСМ, с. 91). «Фразеологічний словник білоруської мови» стійке сполучення слів *выкідаць (выкідваць) каленца (конікі)* реєструє тільки зі значенням «робити або говорити що-небудь недоречно, неочікуване» (СФБМ, 1, с. 239). Отже, український фразеологізм значенням «діяти підступно» демонструє семантичну тяглість.

Імпліцитно боротьбу за владу репрезентує і фразеологізм *старатися о гетманство*, до того ж не зовсім чесні шляхи такої боротьби, що засвідчує контекстуальне оточення, напр.: *Аже видячи татаре нестатокъ Опаринь, а Дорошенко, которій перше былъ асауломъ при гетману Тетеръ, тутъ же будучи и при Опарь, старался о гетманство и солтана переедналъ* (ЛС, с. 88). Наведене сполучення слів зберігає давню синтаксичну особливість: прийменник *о* з іменником *гетьманство* у формі 3. в. реалізують кінцеву мету.

Після гетьманування Івана Мазепи царський уряд кардинально змінює свою політику до виборного процесу в Україні. З цього часу гетьмана не обирають, а його призначає цар. У мовній тканині українських історіографій це репрезентовано стійким сполученням слів *приняль (взяль, содержать начал) правленіє*, поширеним атрибутивною конструкцією на позначення форми правління, напр.: *в то(м) году князь Борятинскій правленіє гетманского уряду приняль* (ЛК, с. 249); *Того(ж) Генераль Румянцовъ, к правленію гетманско(го) уряду опредѣлень* (ЛК, с. 249–250); *князь Барятинскій правленіє гетманского уряду взяль* (ЛК, с. 250); *правленіє в Малой Россіи гетманского уряду содержать нача(л) Александеръ Ивановичъ Румянцовъ* (ЛК, с. 250).

Завершенням отримання влади є визнання людини главами інших держав. Зокрема, привітання царя з обранням на трон зазвичай супроводжувалося побажанням, вербалізованим стійким сполученням слів, напр.: *Того(ж) Гетманъ Скоропадскій з старшиною билъ в Москвъ, поздравляя государа миромъ и титулоу* (ЛК, с. 241–242). Визнання на посаді гетьмана представниками інших держав передавала

фразеологічна одиниця *прислати клейноти*, напр.: *отъ короля полского прислани клейноти войсковіе* (ЛК, с. 202); *Король Михайль прислалъ под Калникъ клейноти войсковіе гетману* (ЛК, с. 218), утворена за дієслівно-іменниковою моделлю.

Перебування при владі історіографи не позначають спеціальними фразеологічними одиницями, окрім залучення мінімального фразеологізму темпоральної сфери за *живота*. Звертає на себе увагу тільки утворення сполучення слів за моделлю «дієслово + іменник», що вербалізувало владні амбіції голови держави управляти новими територіями, тобто маємо своєрідне розширення/уточнення посади, яке вирізнялося потенціями повної фразеологізації, напр.: *Того(ж) его царское величество царъ Алексѣй Михайловичъ приняль титулу Великія, и Малія и Бѣлія Россіи самодержецъ* (ЛК, с. 205); *Того(ж) Государъ царъ Петръ Алексѣевичъ данную себе о(т) всего государства титулу Петра Великого ... приняль* (ЛК, с. 241).

Спостерігаємо й відмінності в передачі влади. Зазвичай у московській державі новий володар ставав після смерті або заслання попереднього. Не засвідчують фактів передачі влади й досліджувані білоруські літописи. В українських історіографіях для номінації зречення влади автори використовували дієслівно-іменникові сполучення з лексемами на позначення головних атрибутів влади або на позначення форми влади, напр.: *І тогда Виговскій ... принужденъ ему булаву о(т)дати* (ЛК, с. 208); *Того(ж) Іванъ Виговскій подъ Фастовомъ Юрію Хмельницкому булаву о(т)далъ* (ЛК, с. 208); *А Хмельницкій, не могучи Переясловской шкоди себѣ наградити и укрѣпитися, отдавъ гетьманство Тетеръ, а самъ въ черницъ постригся* (ЛС, с. 69); *Того(ж) Юрась ... о(т)давши гетманство Тетеръ, самъ в черници поостри(з)ся* (ЛК, с. 211); *Того(ж) Суховъ о(т)далъ свое гетманство Михайлу Ханенку* (ЛК, с. 216); *Дорошенко здался, и городъ зо всимъ и ге(т)манство о(т)далъ* (ЛК, с. 221). Очевидним є той факт, що в українській мові сполука *булаву отдати* активізувалася саме після смерті Богдана Хмельницького, за доби Руїни, коли боротьба за гетьманську владу набула значних масштабів. Підтвердження цього знаходимо в лексикографічних працях, що кодифікують функціонування в українській мові XVI – першої половини XVII ст. тільки стійкої сполуки *при булавъ (зоставати)* «під гетьманською владою (знаходиться)» (СУМ^{16–17}, 3, с. 94).

Хронологічні межі управління державою передають фразеологічні одиниці *билъ на престолъ, билъ на царствѣ*, напр.: *Феодоръ Борисовичъ Годуновъ билъ на престолѣ російскомъ* (ЛК, с. 191); *А билъ на царствѣ*

російськомь мѣей 11 (ЛК, с. 191), також утворені за моделлю «дієслово + прийменник + іменник».

Висновки

Фразеологічна вербалізація поняття «влада», зокрема найвищого її світського рівня, в аналізованих текстах історіографічного жанру свідчить про високий ступінь розвитку тогочасної фразеологічної системи східнослов'янських мов загалом. Автори ще активно послуговуються фразеологізмами, успадкованими з мови киеворуського періоду, більшість із яких використовують для опису подій саме того часу. Утворення ж нових стійких одиниць засвідчує «модельну» тяглість, оскільки основними залишаються моделі «дієслово + іменник», «дієслово + прийменник + іменник» із нефіксованим порядком компонентів та здатністю

включати займенникові, прикметникові факультативи. Досліджувані історіографії демонструють розшарування і збагачення фразеологічної системи кожної мови по-різному: російська історіографія зберігає консервативний характер фразеологічної системи, українська і білоруська – зазнають впливу польської мови, адаптують польські фразеологізми. Українські історіографічні твори репрезентують найбільшу кількість фразеологічних одиниць, що зумовлено екстралінгвальними чинниками: часта зміна керівництва держави зумовлювала боротьбу за владу між представниками козацької старшини. Сучасні східнослов'янські мови успадкували тільки окремі фразеологічні одиниці, семантика яких зазнала зрушень у напрямку «конкретне» – «загальне».

Умовні скорочення джерел дослідження і лексикографічних праць

ВЛ – Вологодская летопись // Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – М. : Наука, 1982. – Т. XXXVII. – С. 160–193.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы / гал. рэд. А. І. Жураўскі; склад. А.М. Булыка [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка; Беларуская навука, 1982–2017. – Т. 1–37.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / О. С. Мельничук (гол. ред.). – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.

КЛ – Київський літопис першої чверті XVII ст. // Український історичний журнал. – 1989. – № 2. – С. 107–120; 1989. – № 5. – С. 103–114.

Кройніка – Софонович, Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Ф. Софонович. – К. : Наук. думка, 1992. – 336 с.

Летописец – Летописец 1619–1691 // ПСРЛ. – М. : Наука, 1968. – Т. XXXI. – С. 180–205.

ЛК – Лѣтопись краткій о(т) початку великоросійски(х) и про(т)чіихъ кнзей и монарховъ, хто в которомъ году імѣль прѣль великоро(с)ійского кнѣжня и кто в Малой Россіи былъ гетманом(м), в которомъ году, и что в тѣхъ годахъ дѣялося // «Гисторія ...» Г. Граб'янки, «Лѣтопись краткій ...» / упор. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2001. – С. 175–253.

ЛЛ – Краткое лѣтоизобразительное знаменитыхъ и памяти достойныхъ дѣйствъ и случаевъ описаніе, что въ какомъ годѣ въ Украинѣ малоросійской дѣялось, наипаче, кто именно когда былъ козацкимъ гетманомъ, и о протчихъ приключеніяхъ отъ Россіи, кратко (1506–1783) // Южнорусские летописи, открытые и изданные Н. Белозерским. – К., 1856. – Т. 1. – С. 51–106.

ЛС – Лѣтопись Самовидца по новооткрытымъ спискамъ съ приложеніемъ трехъ малоросійскихъ хроникъ: Хмельницкой, «Краткого Описанія Малороссіи» и «Собранія Историческаго». – К., 1878. – С. 1–207.

СЛ – Супрасльская летопись // ПСРЛ. – М. : Наука, 1975. – Т. XXXV. – С. 36–67.

СЛЛ – Слуцкая летопись // ПСРЛ. – М. : Наука, 1975. – Т. XXXV. – С. 68–84.

СПЛ – Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с.

СРЯ^{11–17} – Словарь русского языка XI–XVII вв. / отв. ред. С. Г. Бархударов. – М. : Наука, 1975–2008. – Вып. 1–28.

СУМ^{16–17} – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994–2018. – Вып. 1–17.

СФБМ – Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў [беларускай мовы] : у 2 т. Т. 1: А – Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларускае Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2008. – 672 с.

Тимч., Матер. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / Німчук В. В. (відп. ред.) та ін. – Київ ; Нью-Йорк, 2003. – Кн. 2. – 512 с.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.skarnik.by/tsbm/89738>. – Дата доступу: 11.04.2019.

ФЕС – Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. К. : Абрис, 2002. 742 с.

ФССРЛЯ – Фразеологический словарь современного русского литературного языка : в 2 т. / под ред. проф. А. Н. Тихонова. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – Т. 1–2.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

ХЛ – Холмогорская летопись // ПСРЛ. – М. : Наука, 1977. – Т. XXXIII. – С. 10–138.

ХЛЖ – Хроника Литовская и Жмойтская // ПСРЛ. – М. : Наука, 1975. – Т. XXXII. – С. 15–127.

Література

1. Васильев, А. И. Словарь фразеологических единиц древнерусского языка / А. И. Васильев. – Елец : ЕГУ, 2011. – 382 с.
2. Васильев, А. И. Фразеологизмы типа сочетаний слов в древнерусском языке / А. И. Васильев // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2011. – № 2. – С. 77–79.
3. Васильев, А. И. Фразеологическая вариантность в древнерусском языке / А. И. Васильев // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2011. – № 2. – С. 150–153.
4. Васильев, А. И. Фразеологическая полисемия и омонимия в древнерусском языке / А. И. Васильев // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2011. – № 7. – С. 66–68.
5. Васильев, Ш. И. Фразеологические единицы военной тематики древнерусского языка XI–XIV вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ш. И. Васильев. – Елец, 2006. – 24 с.
6. Генсьорський, А. І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні і стилістичні особливості) / А. І. Генсьорський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 284 с.
7. Костючук, Л. Я. Устойчивые словосочетания в древнерусском деловом языке (по грамотам XI–XIV вв.): структурно-грамматическая характеристика : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. Я. Костючук. – Л., 1964. – 21 с.
8. Ломов, А. Г. К вопросу об устойчивых словесных комплексах в древнерусском языке / А. Г. Ломов // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвузовского симпозиума (Тула, ноябрь 1968 г.). – Тула : Изд-во и типография газеты «Коммунар», 1968. – С. 300–303.
9. Творогов, О. В. Традиционные устойчивые словосочетания в «Повести временных лет» / О. В. Творогов // Труды отдела древнерусской литературы. – М. ; Л. : Наука, 1962. – Т. 18. – С. 277–284.
10. Франчук, В. Ю. Следы языческого мировоззрения во фразеологическом составе памятников древнерусской письменности / В. Ю. Франчук // Славянская фразеология в синхронии и диахронии : сборник научных статей. Вып. 2. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2014. – С. 55–58.

Referens

1. Vasil'ev A. I. (2011). *Slovar frazeologicheskikh edinic drevnerusskogo jazyka*. [Dictionary of Old Russian Phraseological Units]. Elec : EGU. (In Russ).
2. Vasil'ev A. I. (2011). Frazeologizmy tipa sochetanij slov v drevnerusskom jazyke. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [Idiom type combinations of words in the ancient language. *Izvestia of the Volgograd State Pedagogical University*]. 2. 77–79 (In Russ).
3. Vasil'ev A. I. (2011). Frazeologicheskaja variantnost v drevnerusskom jazyke. *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova* [Phraseological variation in the Old Russian language. *Vestnik of Kostroma State University*]. 2. 150–153 (In Russ).
4. Vasil'ev A. I. (2011). Frazeologicheskaja polisemija i omonimija v drevnerusskom jazyke. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. [Phraseological polysemy and homonymy in the Old Russian language. *Izvestia of the Volgograd State Pedagogical University*]. 7. 66–68 (In Russ).
5. Vasil'ev Sh. I. (2006). *Frazeologicheskie edinicy voennoj tematiki drevnerusskogo jazyka XI–XIV vv.* [Phraseological units of military subjects of the Old Russian language 11th – 14th centuries]. [Author's abstr. cand. philol. diss.]. Elec. (In Russ).
6. Hens'ors'kyj A. I. (1961). *Galycz'ko-Volyns'kyj litopys (leksychni, frazeologichni i stylistychni osoblyvosti)* [Galician-Volyn Chronicle (lexical, phraseological and stylistic features)]. Kyiv : AN URSSR. (In Ukr).
7. Kostjuchuk L. Ja. *Ustojchivye slovosochetanija v drevnerusskom delovom jazyke (po gramotam XI–XIV vv.): strukturno-grammaticheskaja harakteristika*. [Steady phrases in the Old Russian business language (according to letters of the 11th–14th centuries): structural and grammatical characteristic]. [Author's abstr. cand. philol. diss.]. Leningrad. (In Russ).
8. Lomov A. G. (1968). K voprosu ob ustojchivyh slovesnyh kompleksah v drevnerusskom jazyke. *Problemy ustojchivosti i variantnosti frazeologicheskikh edinic* [On the question of stable verbal complexes in the old Russian language. *Problems of stability and variation of phraseological units*]. Tula : Izd-vo i tipografija gazety «Kommunar». 300–303. (In Russ).
9. Tvorogov O. V. (1962). Tradicionnye ustojchivye slovosochetanija v «Povesti vremennyh let». *Trudy otдела drevnerusskoj literatury*. [Traditional steady phrases in the «Povesti vremennyh let». *Proceedings of the Department of Old Russian literature*]. Moskva ; Leningrad : Nauka. 18. 277–284. (In Russ).
10. Franchuk V. Ju. (2014). Sledy jazycheskogo mirovozzrenija vo frazeologicheskom sostave pamjatnikov drevnerusskoj pismennosti. *Slavjanskaja frazeologija v sinhronii i diahronii* [Traces of the pagan worldview in the phraseological composition of the monuments of Old Russian writing. *Slavic phraseology in synchrony and diachrony*]. Gomel : GGU im. F. Skoriny. 2. 55–58. (In Russ).